

Іван Іванович Шкурко

<https://orcid.org/0000-0002-1476-383X>

Український державний університет ім. Михайла Драгоманова, м. Київ

Ukrainiński Państwowy Uniwersytet, im. Mychajła Drahomanowa, Kijów

Педагогічна поема – універсальність ідей

Анотація

На основі аналізу і синтезу змісту історико-педагогічних джерел, а також багаторічного власного досвіду роботи в закладах вищої педагогічної освіти України автор статті розглядає найважливіші сторінки життєвого шляху видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. В дослідження включені також науково-експериментальні матеріали з освітньо-професійної підготовки бакалаврів історії і філософії.

Ключові слова: сухомлиністика, Павлівська школа, Януш Корчак, виховання, вчитель, людина, порада, творчість, Павлівш

Вступ. Мовиться про Василя Сухомлинського – українського вченого і педагога, ім'я якого без перебільшення відоме у всьому світі. Його педагогічні ідеї та задуми реалізовані в Павлівській школі (нині Павлівський ліцей імені В. О. Сухомлинського), циркулюють і осмислюються, зокрема в освітянському середовищі Польщі.

Мета. Показати українсько-польські взаємозв'язки у вивченні і трансформації базових педагогічних ідей В. О. Сухомлинського. Осмислити зміст педагогіки і практики роботи директора Павлівської школи.

Основна частина. Автор статті уважно, починаючи з далекого 1970 року, слідує за популяризацією ідей українського педагога у польській шкільній практиці, в педагогічних журналах, інститутах удосконалення вчителів, польській педагогічній літературі тощо. Колумбом трансформації педагогічної спадщини Сухомлинського після 1970 року потрібно вважати відомого польського вченого, доктора хабілітованого Маріана Біблюка.

Саме він опублікував наукову статтю, в якій зробив спробу розкодувати педагогічні погляди і практичний досвід директора Павлівської школи. Доцільно згадати також і про монографічну роботу авторства М. Біблюка

«Педагогічна концепція і виховна система В. О. Сухомлинського», видрукувану у видавництві Торунського університету у 1982 році. До слова, зазначена праця є першою захищеною дисертацією про педагогічний талант Василя Сухомлинського за межами України.

Заглиблюючись у процеси польської педагогічної публіцистики і біографістики 70-80 рр. ХХ ст., мимоволі доходимо висновку, що педагогіка О. В. Сухомлинського сприймалась у Польщі як символ новаторства у світовому педагогічному і психологічному дискурсі. Постать В. О. Сухомлинського, його титанічну працю, польські освітяни ототожнювали з гуманістичним подвигом Януша Корчака (справжнє ім'я Генрік Гольдшміт) – гуманіста, лікаря за фахом, педагога і письменника за покликанням серця. Зазначимо, що В. О. Сухомлинський добре знав про жертковий подвиг вихователя, який пішов на жахливу смерть заради дітей і разом з дітьми. У багатьох творах Василя Сухомлинського акцентується увага на особистості Януша Корчака, про нього він завжди відгукується з глибокою теплотою і вдячністю за той величезний вплив, який Януш Корчак справив на формування його світоглядних орієнтирів. Зокрема у праці «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович зазначає, що «життя Януша Корчака, його подвиг дивовижної моральної сили й чистоти стали для мене натхненням. Я зрозумів, щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» [3, с. 14]. Зазначене достеменно підтверджує гіпотетичні роздуми автора статті про те, що В. О. Сухомлинський постійно живився такими конструктивними педагогічними ідеями Януша Корчака як вивчення унікальності та своєрідності кожної дитини, гуманності та милосердя, рівноправності дітей та дорослих, відсутності примусу у вихованні, опора на самовиховання. Можна бути впевненим у тому, що Сухомлинський В. О. досить уважно студіював перший доробок Я. Корчака, його педагогічну працю, книгу «Як любити дітей», написану в Україні під час роботи в київських притулках для безпритульних. Уважне прочитання цього педагогічного шедедру, описаного простою доступною мовою, мотивувало В. О. Сухомлинського постійно реалізовувати пріоритетні принципи педагогіки Я. Корчака – любов до дитини, кожна дитина – є Бог.

Аналіз опублікованих наукових праць Василя Олександровича, його самовіддана педагогічна практика дає автору статті право стверджувати, що Сухомлинський дійсно педагог від Бога, людино і дитинолюб, який протягом тридцяти п'яти виснажливих років кожну хвилину свого життя віддавав учням своє серце.

До тексту. Образ серця з'являється також у творах багатьох мислителів, зокрема 1146 разів у філософських творах українця Г. С. Сковороди. «Серце» є для Сковороди позасвідоме (скоріше «над-свідоме» ніж підсвідоме). Григорій Савович вважав, що Серце є «іскра», «зерно», «корінь». «Серце наше є дійсною людиною», «Серце корінь життя і обитель вогню і любові», «Глибоке серце є не що інше, як думок наших безмежна безодня».

Автор цього допису буде вдячний польським читачам, якщо вони уважно ознайомляться з недавно опублікованою останньою інформацією про видання в Україні і за її межами наукових праць В. О. Сухомлинського.

Державна науково-педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського, що входить до складу Національної академії педагогічних наук України інформує учителів, бакалаврів і магістрів, доцентів і професорів закладів вищої педагогічної освіти про те, що ідеї сухомліністики на тепер сконцентровані у різноманітних педагогічних, психологічних та історико-педагогічних джерелах спеціально створеного фонду В. О. Сухомлинського. Цей фонд нині налічує 5936 документів: книг – 1373, статей – 4451, дисертацій – 32, авторефератів дисертацій – 80. У 2016 році у структурі відділу джерелознавства та бібліографії було створено єдиний в Україні сектор сухомліністики, що став творчою лабораторією з вивчення й популяризації спадщини педагога [7, с. 10].

Варто наголосити, що інтерес до експериментально перевірених педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в українському суспільстві, а також у Німеччині, Китайській Народній Республіці, Польщі, Австралії та інших країнах постійно зростає. Ще у 1990-х роках у Німеччині створено Міжнародне товариство послідовників Сухомлинського, у 36 школах Китайської Народної Республіки триває експериментальна робота з проблем практичної реалізації ідей Василя Сухомлинського, досить активно популяризується психолого-педагогічна спадщина гуманіста Сухомлинського серед англomовних читачів у всьому світі, реальним стає проєкт видання творів В. О. Сухомлинського польською мовою. Активізується перевидання педагогічних праць Василя Сухомлинського. Значимо, що книга «Серце віддаю дітям» уже перевидавалась 50 разів 25 мовами світу. На початку XXI ст. вийшло друком 65 творів Василя Сухомлинського 59 мовами світу, тиражем понад 15 мільйонів примірників [7, с. 10].

Описати і розкрити зміст педагогічної поеми В. О. Сухомлинського непросто. Досить складно визначити головне у творчості Василя Олександровича. Автору статті – педагогу з 55-річним стажем, людині, яка спілкувалася з провісником педагогічних ідей у світову цивілізацію, має автограф, підписаний

В. О. Сухомлинським у 1969 році, видається, що у кожному творі видатного педагога, при бажанні можна знайти і реалізувати сучасні тренди нового педагогічного мислення. Наше глибоке переконання – В. О. Сухомлинський, його психолого-педагогічні ідеї і практика – це предтеча Нової Української школи. Його концепція школи майбутнього, основний зміст шкільного меню, стиль управління закладами освіти лягли в основу проекту «Нова Українська школа».

Прикметно насамперед те, що Василь Сухомлинський присвятив своє життя сільській школі, яка і в 50-ті роки ХХ ст. і сьогодні багато в чому не може конкурувати зі школами обласних центрів, столичних шкіл тощо. Водночас, Сухомлинський переконливо довів, що сільські діти, часто з незаможних і малоосвічених сімей аж ніяк не гірші від тих, що народилися і проживають у великих містах. Василь Олександрович, як ніхто інший, на багатьох прикладах свідчить, що учні – вихідці із сільської місцевості – не гірші, а просто інші. Як батько двох своїх дітей він добре розумів, що сільські учні потребують значно більшої уваги школи і учителів, що роль учителя у сільській місцевості не зменшується, а змінюється. Він не тільки навчає учнів, а й постійно допомагає їм учитися і розвиватися. Вдумливий і досвідчений педагог розумів, що про сільського вчителя батьки і діти судять, насамперед, за його вчинками, що сільський учитель, який проживає на одній території з учнями, завжди повинен бути тим, кого поважають і кому довіряють. Учитель у селі – це якісний наочний посібник і еталон для вихованців і їх батьків.

В. О. Сухомлинський керував Павлівською середньою школою, починаючи з 1948 року і до кінця свого життя. Можна з впевненістю зазначити, що ці 23 роки змістовного і майстерного керівництва школою сформували Сухомлинського як особистість із самобутнім, оригінальним обличчям та власним творчим почерком, стали найпліднішим періодом науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності вченого і педагога.

Автор статті не з книг і розповідей знає про 1948 рік. Адже мої шкільні університети також розпочалися 1 вересня 1948 року на дорогій мені Чернігівщині. Це був надзвичайно складний час, якого ніколи не зможу забути. Не так давно закінчилась Друга світова війна. Майже у кожному дворі батько, мати або син загинули у боротьбі з ворогом. Пам'ятаю випадок, коли учитель фізичного виховання попросив нас підняти руки у кого загинули батьки на фронті. Підняли усі, окрім одного. Коли його запитали «Чи воював твій батько?» – учень відповів, що воював, але втратив на війні руку і має контузії. Ось такими були і вихованці Василя Олександровича Сухомлинського. «Війна, – згадає Василь Олександрович, – принесла дітям

страшне горе – сирітство. Без справжньої дружби вчителя і дитини, без благородної моральної основи шкільного навчання не можна було навіть думати про те, щоб усі діти відвідували школу. Духовний світ багатьох дітей був понівечений не тільки страхіттями окупації, а й атмосферою безсердечності і байдужості до людської долі, що склалася в деяких сім'ях» [1, с. 37].

Саме у Павлиші Василь Олександрович дійшов аргументованого висновку про те, що більшість труднощів, які зустрічає учитель на своїй педагогічній дорозі можна подолати тільки справжньою людяністю. При-слушаємося до поради Василя Сухомлинського, у якій, на наш погляд, сконцентрована квінтесенція світової педагогічної традиції. Український Корчак – Сухомлинський з глибоким переконанням визначив своє життєве кредо – «Віра в людину – найдорожче для мене. Я ревно беріг і бережу її від спаплюження невір'ям, байдужістю... Побачивши в тому чи іншому вчинку, у словах педагога невіру в людину або в силу виховання, я прагнув – і продовжую це робити й тепер – довести йому його неправоту, переконати в тому, що він помиляється. Саме переконати, а не впливати адміністративним шляхом – заставити, примусити [1, с. 38].

Без перебільшення стверджую, що педагогічна, літературна і письменницька спадщина педагога, яку автору статті довелося прореферувати і проаналізувати, просякнута вірою в людину.

Як досвідчений педагог, а також вчений-дослідник Василь Сухомлинський намагався не втратити віру в людину навіть тоді, коли вона вчинила правопорушення й злочин. З цією метою він вивчав життєвий шлях 460 сімей, в яких виховувалися підлітки з проблемними характеристиками. Вчений педагог і психолог Сухомлинський зрозумів, що витoki дитячої занедбаності фокусуються, насамперед, у сім'ях підлітків. Василь Олександрович формулює педагогічну закономірність: «чим тяжчий злочин, чим більше в ньому нелюдськості, жорстокості, тупості, тим бідніше інтелектуальні, естетичні, моральні інтереси й потреби сім'ї» [3, с. 289]. Проведене дослідження показало, що в сім'ях підлітків, які вчинили злочин і правопорушення, не було хоча б маленької бібліотеки. Жоден з тих, хто вчинив злочин чи правопорушення, не міг назвати хоча б один твір симфонічної, оперної та камерної музики.

Висновки експериментального дослідження спонукали директора школи В. О. Сухомлинського сконцентрувати свою увагу, досвід та інтуїцію на розгляді феномена сім'ї як пріоритету його педагогічної діяльності, одним з найважливіших сегментів управлінської культури керівника. Тривалі роздуми директора Павлиської середньої школи переконали його в тому, що

«дитина – дзеркало морального життя батьків... У сім'ях, де батько і мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й прикрощі людей, діти виростають добрими, чуйними, щиросердними» [3, с. 28].

Цінність творчих знахідок і практичних рекомендацій, які постійно генерував В. О. Сухомлинський, ще й у тому, що вони, на наш погляд, завжди мали прогностичний характер, чітко сформульовану мету і конкретний результат. Судіть самі. У творі «Серце віддаю дітям», який є результатом багаторічних педагогічних спостережень і досліджень, а також безпосереднього досвіду в Павлівській середній школі, Сухомлинський В. О. переконливо демонструє батькам, яким будуть їхні 6-річні малюки через 12 років. «Шкільний колектив, – зазначає В. О. Сухомлинський, – робитиме все, щоб діти були патріотами Батьківщини, гаряче любили рідну землю і трудовий народ, були чесними, правдивими, добрими, сердечними, чуйними і непримиренними до зла й неправди, мужніми й наполегливими в подоланні труднощів, скромними і морально красивими, здоровими і фізично загартованими. Діти повинні стати людьми з ясним розумом, благородним серцем, золотими руками і високими почуттями. Дитина – дзеркало сім'ї; як у краплі води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька. Завдання школи і батьків – дати кожній дитині щастя» [3, с. 29].

Ця розлога думка сформульована класиком української педагогіки у ХХ ст. є справжнім кодексом для українських учителів, вихователів, батьків, усіх, хто включений в освітній процес, а також заповітом великого учителя наступним поколінням.

Повчальною для керівників закладів середньої освіти ХХ ст. може бути понад 30-річна педагогічна практика регулярних зустрічей директора школи В. Сухомлинського з батьками учнів. Від себе зазначу, що і сьогодні, так як і 55 років тому, на таких зустрічах обговорюються споконвічні питання: «Як? Як виховувати? Як знайти гармонію батьківської любові й вимогливості? Як дати дітям щастя?» [4, с. 410]. Думаю, що освітяни Польщі погодяться з автором статті у тому, що на такі й подібні запитання у світовій педагогічній думці не існує однотипних відповідей. Означені проблеми спонукають до роздумів педагогів-теоретиків і практиків, науково-педагогічних працівників і учителів багатьох поколінь. Серед таких виразною є постать українського педагога-практика, дипломованого юриста Костянтина Ушинського, який був глибоко переконаний у тому, що не тільки в практиці, але й у теорії не існує загальної системи виховання для усіх народів. Ця переконаність базувалась на тих знаннях і спостереженнях, які

Ушинський сформував на основі вивчення постановки громадського виховання й освіти в країнах Західної Європи та Америки. Водночас варто взяти до уваги переконливі твердження К. Ушинського про наявність у соціумі шести основних вихователів: навчання, праця, гра, природа, життя, релігія.

У контексті сказаного можна з упевненістю заявити читачам, що Василь Сухомлинський, який неодноразово у своїх працях посилався на роздуми К. Д. Ушинського, завжди творчо аналізував і апробовував педагогічні ідеї українського педагога, зокрема й ті, які Костянтин Дмитрович поклав у фундамент основних вихователів. Дискусійною може бути лише одна актуальна компонента в структурі вихователів – це релігія. Остання складова, на наш погляд, є моральним фундаментом суспільства. Щодо атеїстичних уподобань В. О. Сухомлинського, то це, вважаємо, може бути дискусійною темою і на сторінках даної статті сьогодні не обговорюється.

Аналізуючи змістову складову педагогічного доробку В. О. Сухомлинського, мимоволі доходимо висновку, що Василь Олександрович у своїй творчості торкнувся майже усіх граней педагогічного процесу. Проте в системі його пріоритетів, починаючи з перших опублікованих статей, завжди була постать українського учителя. Сухомлинський постійно намагається допомогти учителю, формулює йому методичні поради, зокрема: поради вчителю, який починає працювати в школі, поради вчителю, який починає працювати з першим класом, поради вчителю, який працює у великій школі, поради вчителю однокомплектної школи, які плани писати вчителю, які якості треба мати педагогу як вихователю тощо.

Василь Олександрович уперше у світовій педагогічній традиції у 1965-1967 рр. підготував працю «Сто порад учителю». Це справжній путівник, своєрідний компас випускнику середньої школи, студенту й учителю-початківцю, а також надійний порадник досвідченому педагогу. На 246 сторінках «учительської Біблії» подаються рекомендації вчителям з різних питань організації навчально-виховного процесу, висвітлено новачі Павлівської середньої школи, форми і методи самовдосконалення і самовиховання учнів тощо.

Хочу вірити, що читачі з Польщі будуть солідарні з автором статті у тому, що такі фундаментальні поради вчителям, де сфокусовано найбільш запитані освітянські проблеми, могла написати тільки глибоко освічена особа з 30-річним педагогічним стажем, людина, яка не мислила себе в іншій професії, крім педагогічної. Кожна порада, навіть кожне слово зафіксоване у рекомендаціях Василя Сухомлинського, спонукає до роздумів, запрошує читача замислитися, зробити висновки або узагальнення.

«Учительська професія, – з глибоким переконанням і досвідом означає В. О. Сухомлинський, – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [6, с. 421]. У підручниках і посібниках з педагогіки можна прочитати, що педагогічна діяльність вічна, безсмертна. Чому? Бо ще задовго до нашої ери людство уже зрозуміло, що соціуму потрібні спеціально навчені люди, фахівці, які могли б здійснювати зв'язок між поколіннями, тобто – учителі. Додумались до цього у Стародавньому Вавилоні, Єгипті, Сирії та інших державах Стародавнього Сходу. Найрозумніші й найталановитіші наймані громадяни ставали учителями у Стародавній Греції. У стародавніх китайських хроніках за 20 століть до нашої ери є навіть згадка про існування міністерства освіти.

Від себе зазначу, що зі ста порад учителю найбільш дискусійною є перша – «що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується?» Бакалаври, з якими я працюю на історико-філософському факультеті УДУ імені Михайла Драгоманова, у своїх есе, наукових розробках, доповідях на семінарах намагаються, як правило, відверто подати відповіді на поставлене запитання.

Покажемо результати опитаних респондентів у 2013 – 2022 рр.

«Над вибором професії я розмірковувала досить довго, напевне з шостого класу. Хотіла бути і дизайнером, і хореографом, учителем молодших класів, проте в останні роки навчання у школі під впливом обставин довелося обрати історичний профіль навчання. Він дав мені змогу розкрити себе в історичній науці. До вибору професії вчителя історії мене надихнула моя вчителька історії. Саме завдяки їй я твердо стала на стежку історії, по якій прагну йти і надалі. Обраною професією задоволена. Вважаю, що зможу реалізувати себе в учительській професії, проявити свої знання, організаторські та творчі здібності» (Карапішівський ЗСО, Київська обл.);

«Історією я захопилася ще в дитинстві. Вчителька історії у школі настільки цікаво розповідала, що урок досить швидко проходив, матеріал запам'ятовувався добре і залишався інтерес цікавитися подіями минулого людства. Отже історія для мене - це скоріше хобі, яке виросло в майбутню професію. Я не впевнена, що зможу реалізувати себе як учитель історії, але сподіваюся, що зможу зробити внесок в історичну науку, глибше пізнати також археологію» (м. Київ, ЗСО № 320);

«Професію обирала виключно за особистим бажанням, оскільки був намір присвятити себе тому, що подобається. Бо, чесно кажучи, навіть у шкільні роки я розуміла, що працювати за фахом (тобто вчителем історії) у нашій країні справа неприбуткова, виключно для душі. Більше того

не впевнена, що буду працювати за фахом і, взагалі, вищу освіту сприймаю як додаток до загального розвитку. Якби мені довелося по-новому обирати професію?... Нічого не відповім на це запитання, бо історія не знає умовного способу» (Саратський район Одеської області);

«Обравши професію вчителя, я ніколи жодного разу не пошкодувала. Адже історія настільки глибока наука, що вже створює умови реалізуватися будь-якому спеціалісту – будь-то географ, економіст, балістик чи культурознавець. Я постійно відкриваю в ній для себе все нові й нові можливості, проникаюсь бажанням працювати за фахом. Для того, щоб реалізувати себе на цій стежі, мені доводиться багато працювати. Я стала більше читати спеціалізованої літератури, почала формувати власну бібліотеку, ретельно готуюсь до семінарських і практичних занять, використовуючи рекомендовану літературу та працюючи в бібліотеці» (м. Київ, ЗСО № 55);

«Ставлення до професії позитивне, як до педагогічної складової так і до філософської. Сподіваюсь отримані знання створять мені базу для майбутнього розвитку як у професійному плані, так і у інтелектуальному розвитку. Я прийшов у заклад вищої школи в пошуку відповідей, а не для реалізації амбіцій, для цього ще буде час» (м. Київ, ЗСО № 58);

«Найголовніша причина могу вступ до вишу – це педагогіка. Відповідь схована ще в моєму дитинстві, коли я граючись у «вчительку» навчала свою молодшу сестру. До мене також завжди тягнулися діти молодшого шкільного віку. Якщо я не буду працювати педагогом за професією то можна бути педагогом по душі, здобуті знання допоможуть створити базу для виховання власних дітей і бути гарною мамою-педагогом» (м. Київ, ЗСО № 118);

«Не я обрала філософію, а вона мене. Усе дитинство я мріяла бути лікарем, бо хотіла рятувати людей, давати другий шанс на життя. Проте в той момент, коли гостро постало питання вибору спеціальності, я відчула, що лікар – це не моє покликання. Я не ідентифікую себе як релігієзнавець, а просто псевдофілософ, тому не думаю, що можу реалізувати себе у цій сфері діяльності. Здобуваю релігієзнавчі знання не для того, щоб потім їх експлуатувати і мати прибуток, але ще для особистісного розвитку» (Тростянецька спеціалізована школа, Сумська область);

«До обраної професії ставлюся з повагою та очікую того, коли я зможу по-справжньому проявити себе у цій спеціальності. Я переконана, що педагогічна діяльність – це моє покликання. До цього моменту я спробувала вивчати й інші науки, але усі шляхи завжди сконцентровувалися на проблемах педагогіки і психології» (м. Київ, ЗСО № 27).

На сторінках статті описано усього вісім філософсько осмислених роздумів бакалаврів історії і філософії, які, на наш погляд, виразно проливають світло на проблему покликання до учительської діяльності, а також показано умови у яких вона формується. Водночас в авторському банку психолого-педагогічних технологій та ініціатив таких документів навчальної діяльності студентів зберігається понад тисячу. Вважаємо, що прискіплива їх обробка й аналіз допоможе українській педагогічній науці визначити елементи її стратегії, як у теорії, так і в практиці на третє десятиліття XXI ст. Зазначимо також і те, що показані вищі аргументи здобувачів бакалаврських програм помітно корелюють з переконливими твердженнями Василя Сухомлинського про те, що виховання людини є професія, але «це особлива професія, яку не порівняєш ні з якою іншою справою [6, с. 420]. Ця особливість пов'язана з тим, що ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною... Кінцевий результат педагогічної праці можна побачити не сьогодні, не завтра, а через дуже тривалий час... На дитину впливає багато людей і явищ життя... Вплив на дитину може бути позитивним і негативним» [6, с. 421].

Підсумовуючи сказане, наведемо деякі дані щодо покликання до праці учителя у майбутніх вихователів: 60% абітурієнтів вибирають професію педагога за переконаннями, 11% – не достатньо впевнені у своєму виборі, 22% – не бачать себе у ролі педагога, 7% – остаточно не визначилися зі своїм покликанням. Дослідження показало, що майже у 95% опитаних студентів на виборі учительської спеціальності позначився авторитет і приклад шкільного вчителя історії. В оброблених нами анкетах, а також у тривалих бесідах із бакалаврами, нерідко присутня також теза про те, що не кожен абітурієнт може бути наставником молодих людей, які уже вирости, але ще не стали дорослими. Водночас, ті 60%, які вибирають учительський хліб (погодьтеся із 350-ти проаналізованих анкет це на тепер не так і погано), мусять прислухатись до порад авторитетного у світі українського педагога Василя Сухомлинського. «Кожний, хто вирішує присвятити своє життя вихованню людини, – з глибоким переконанням зазначає Сухомлинський, – має бути терплячим до дитячих слабостей... Не ставити дитину на одну дошку з собою, не ставити їй таких вимог, як до дорослих, але й самому не ставити дитиною, не опускаючись до рівня дитини... Вам не бути вихователем, якщо у вас будуть нескінченні конфлікти з дітьми» [6, с. 423].

У читачів педагогічної поеми про В. О. Сухомлинського може скластися враження, що усі його досягнення, перемоги і удачі далися

педагогічному генію з України без будь-яких моральних та інтелектуальних зусиль. Насправді, усе не так просто, або зовсім не так. Оприлюднені сьогодні документи, а також епістолярна переписка Василя Сухомлинського, виразно свідчить про те, що у нього було немало опонентів, перш за все, на московському педагогічному олімпі. Підкреслимо, що ці горе-вчені вважалися провідниками тих педагогічних ідей, які циркулювали тоді на радянських просторах – Ліхачов, Гордін, Кумарін, Коротов. Можна бути впевненим, що саме критиканство нестандартного педагогічного почерку В. О. Сухомлинського, його небажання прислухатися до абсурдних науково необґрунтованих домислів на адресу Василя Олександровича, вивищувало їх, сприяло тому, що усім названим одіозним персонам удалося стати докторами наук ніколи не існуючого комуністичного виховання, яке реально було комуністичною пропагандою. Суттєвою перевагою перед московитами у Сухомлинського було те, що він постійно еволюціонував, мав сміливість переглядати і свої погляди щодо певних педагогічних процесів і фактів. Наприклад у кінці 50-х рр., також на початку 60-х рр. ХХ ст. у Сухомлинського настає кульмінаційний етап оволодіння макаренкознавством. Підтвердженням сказаного можуть бути також свідчення співробітників Кременчуцького педагогічного музею, які розповідають, що коли Василь Олександрович у черговий раз заходив до цього храму, то кланявся бюсту свого освітянського авторитету – А. С. Макаренку, промовляв «Здравствуй, батько». Не є таємницею також і те, що Василь Олександрович вважав свого земляка – А. С. Макаренка – духовним наставником. Водночас, уже в 1967 р. Сухомлинський зовсім протилежно визначає свою позицію до хрестоматійної парадигми Макаренка про колектив. Як досвідчений менеджер нового типу, управлінець вищої проби Василь Сухомлинський вважає помилковим теоретичне обґрунтування положення А. С. Макаренка про колектив, до якого він прийшов у 1937 р., сформулювавши свою ідею у статті «Мета виховання». Читач ХХ століття може із глибоким співчуттям зрозуміти справді непересічну особистість, ерудовану, генетично обдаровану організаторськими вміннями постать Антона Макаренка, хоча б тому, що він – дитя епохи жорстоких 1930-х років для якої людина – це якийсь гвинтик, або просто самоціль. Думаю, що Василю Олександровичу теж нелегко було переусвідомити, переорієнтувати свій педагогічний тезаурус і запропонувати педагогам світу нову, іншу педагогічну ідею. Її серцевиною є істина, яка не піддається сумніву, – всебічний розвиток особистості; центральний материк педагогіки – любов до дітей; глибоке переконання – тільки добротою і ласкою можна виховати справжню

людину; врахування індивідуальних відмінностей дитини, учня, людини, їх вільний розвиток; пріоритетний предмет будь-якої школи – людинознавство.

Висновки. Зміст статті доводить, що у житті Сухомлинського були злети, але нерідко траплялися також і нестерпні болі: фальсифікувалися його світоглядні й педагогічні погляди, практикувалося висмикування окремих цитат із наукових праць В. О. Сухомлинського, а також їх довільне трактування. Мета, яку постійно намагалися реалізувати критики з московського педагогічного олімпу однозначна – дискредитувати постать видатного українського вченого і педагога В. О. Сухомлинського, спотворити його науково доведені, обґрунтовані стратегічні педагогічні ідеї. Зокрема, опубліковані в журналі «Народное образование» педагогічні статті В. О. Сухомлинського (1967 р.) гостро критикувалися в періодичних виданнях і особливо в «Учительской газете». Зазначимо, що навіть прізвище Сухомлинського у дослідників на московських пагорбах викликало подразнення. Свідченням цього є, наприклад, те, що на абсолютно безпроблемну статтю В. О. Сухомлинського «Ми – сільські учителі», у якій розкрито зміст роботи Павлиської школи, президент академії педагогічних наук наклав табу. Не можна не згадати і той факт, що В. О. Сухомлинського неодноразово висували в дійсні члени Академії педагогічних наук, але, на жаль, безрезультатно. В контексті сказаного зазначимо, що на III Всесоюзному (1968 р.) з'їзді вчителів Сухомлинського не тільки не вибрали в президію, але й не надали йому слова. Ім'я визначного українського вченого-дослідника, учителя-новатора навіть не згадувалося у доповіді та виступах делегатів з'їзду. Читачу зрозуміло, що ці та інші потрясіння негативно впливали на стан надзвичайно слабкого здоров'я В. О. Сухомлинського. Його серце зупинилося 2 вересня 1970 року.

Зазначимо, що біологічне життя відомих українських педагогів не було, на жаль, тривалим. Вони залишили земний світ у розквіті духовних сил: К. Д. Ушинський – у 47 років, А. С. Макаренко – у 51, В. О. Сухомлинський – у 52 роки. Від себе зазначу: вони вміли жити по-людськи, гідно, по-людськи й померли, залишивши по собі слід вічний. Автор статті нерідко замислюється: «Чим пояснити удачу цих педагогічних атлантів, зокрема В. О. Сухомлинського?» Мимоволі приходиться розв'язка, на яку Василь Олександрович дав вичерпну відповідь: «Без глибокого аналізу того, що зроблено й досягнуто в минулому, без постійного осмислення теоретичної спадщини немислима науково-дослідна робота взагалі, у дослідженні ж проблем виховання всебічно розвиненої особистості забуття історичного аспекту призвело б до дилетантства і кустарщини» [2, с. 58]. Переконливо і зрозуміло. Зовсім

не випадково уже у першому томі «Вибраних творів» Сухомлинського автор густо розсіває ідеї педагогів-гуманістів, які утверджували у світі нові традиції: Х. Вівес, Т. Мор, Ф. Рабле, М. Монтень, Е. Роттердамський, Вітторіно да Фельтре, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К. А. Гельвецій інші філософи і педагоги. Ці ідеї – гуманізму, добра, справедливості, поваги до ближнього – були завжди дітищем Василя Олександровича Сухомлинського.

У своїх багаточисельних наукових дослідженнях учений-педагог Василь Сухомлинський залишив заповіт наступним поколінням учителів, батьків, вихователів, який звучить як військовий наказ: «Насамперед в учневі треба бачити людину» [2, с. 334]. В. О. Сухомлинський завжди прагнув, «щоб на все життя збереглося в кожній душі трепетне, шанобливе почуття при згадці про шкільний дзвоник, шкільну парту, про підручник і сувору тишу класів, щоб проходячи повз школу, кожний дорослий скидав шапку, щоб шкільні роки згадувалися з щемливим почуттям любові і вдячності» [2, с. 338].

Бібліографія

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / Київ : Рад. школа, 1976. Т. 4 : Пависька середня школа. 640 с. С. 37.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1 : Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. 654 с. С. 58.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3 : Серце відаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. 670 с. С. 14.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5 : Статті. 639 с. С. 410.
5. Сухомлинський Василь Олександрович. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. / Київ : Либідь, 2005. Кн. 2 : навч. посібн. / за ред. Сухомлинської О. В. 552 с. С. 380–386.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2 : Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується? 670 с. С. 421.
7. Ткаченко Лідія. Сухомлинський і сухомлиністика. *Освіта і суспільство*. 2021. № 4–5. С. 10.
8. Шкурко І. І. Прогностичні ідеї педагогіки партнерства в інтер'єрі творчості В. О. Сухомлинського (1918–1970). *Партнерство в освіті та соціальній роботі: сучасні виклики та перспективи* : матеріали міжвузівської наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 22 лютого 2022 р. Хмельницький, 2022. С. 243–247. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38867/Prohnostychni%20idei%20pedahohiky.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
9. Шкурко І. І. Ретроспективний аналіз окремих фрагментів листа В. О. Сухомлинського до М. С. Хрущова (кінець 50-х початок 60-х років ХХ ст.) *Освітні системи:*

Петроспектива, інноватика : (до 100-річчя Всеукраїнського науково--педагогічного журналу «Рідна школа»). Київ, 2022. С. 146–150. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38867/Prohnostychni%20idei%20pedahohiky.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

10. Byblik M. *Koncepcja pedagogiczna i system wychowawczy Wasyla Suchomlinsiego*. Torun, 1982.
11. Gartmann E. *Pädagogik zwischen Menschen und Güterproduktion : Zur Sittlichkeitserziehung V. A. Suchomlinskijs (Texte, Dokumente, Berichte zum Bildungswesen ausgewählter Industriestaaten) (German Edition)*. *Perfect Paperback*. January 1, 1984.

Poemat pedagogiczny – uniwersalność idei

Streszczenie

Na podstawie analizy i syntezy treści źródeł historycznych i pedagogicznych, a także wieloletniego osobistego doświadczenia pracy w wyższych uczelniach pedagogicznych Ukrainy, autorka artykułu analizuje najważniejsze karty życiowej drogi wybitnego nauczyciela ukraińskiego V. O. Suchomłyńskiego. Opracowanie obejmuje również materiały naukowe i eksperymentalne z kształcenia i szkolenia zawodowego licencjatów z historii i filozofii.

Słowa kluczowe: suhomlinistyka, szkoła Pawłysz, Janusz Korczak, wychowanie, nauczyciel, osoba, rada, twórczość, Pawłysz

Pedagogical poem - universality of ideas

Abstract

On the basis of the analysis and synthesis of the content of historical and pedagogical sources, as well as many years of personal experience of working in higher pedagogical education institutions of Ukraine, the author of the article examines the most important pages of the life path of the outstanding Ukrainian teacher V.O. Sukhomlynskyi. The study also includes scientific and experimental materials from the educational and professional training of history and philosophy bachelors.

Keywords: Suhomlinistics, Pavlysh school, Janusz Korczak, upbringing, teacher, person, advice, creativity, Pavlysh